



М. О. Фролов\*

## МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ У ПРАВНИЧИХ ШКОЛАХ ДИСЦИПЛІНИ “ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ”

Проблематика забезпечення національної безпеки в силу своєї актуальності та значущості поступово стала предметом наукового інтересу широких наукових кіл України. Проблема безпеки є надзвичайно важливою для будь-якого соціуму і з 50-х років ХХ ст. стала предметом пильної уваги західних науковців, проте залишалась майже недосліджуваною у вітчизняних відкритих наукових джерелах і здобула наукове визнання у країнах пострадянського простору лише в останнє десятиріччя. Варто відмітити, що жодне з гуманітарних, соціальних питань не притягує стільки уваги до себе, як питання національної безпеки. Майже кожна галузь науки із притаманним їй інструментарієм здійснює дослідження у галузі національної безпеки. Це і філософія, і політологія, і соціологія, і психологія, екологія, військові науки; розрахунки загроз національній безпеці здійснюються вченими-математиками, фізиками, біологами, хіміками; публікуються численні статті, дослідження, доповіді; державою створені відповідні відомчі науково-дослідні установи, які здійснюють стратегічні дослідження у галузі національної безпеки; ВАК України визнала у якості самостійного напрямку захисту дисертаційних досліджень групу спеціальностей 21 — національна безпека: 21.01.00 — Основи національної безпеки, 21.01.01 — Основи національної безпеки держави і т. д.; видаються відповідні монографії, присвячені національній безпеці України<sup>1</sup>.

Не зупиняючись детально на актуальності даного напрямку, адже це є предметом конкретно-наукового дослідження у галузі національної безпеки, відмітимо лише той прикрий факт, що ані юридична наука, ані її педагогічне віддзеркалення — вища юридична школа — майже не відреагували на новітні, прогресивні тенденції розвитку сучасних фундаментальних досліджень. У жодному юридичному ВНЗ України не викладаються у якості нормативного курсу дисципліни національної безпеки. Лише у відомчих навчальних закладах спеціалізованого юридичного профілю (СБУ, МВС) викладаються дисципліни, пов'язані із національною безпекою, але в силу специфіки підготовки акцент робиться на силових аспектах національної безпеки. Навіть визнаючи хибною практику механістичного, сліпого калькування освітянської системи інших країн, не можна не відзначити той факт, що, приміром, у США основи національної безпеки є нормативним курсом у всіх юридичних школах і обов'язковим елементом підготовки правників.

Викликає подив, що довгий час поза належною увагою вчених-юристів залишається цілий пласт правовідносин, що потребують об'єктивного осмислення, дослідження та узагальнення як на рівні об'єктивної правової категорії, так і на рівні реалізації суб'єктивних прав громадян на безпеку своєї життєдіяльності. Ситуація з вивченням основ правового забезпечення національної безпеки є тим більше незрозумілою, що дане поняття не тільки конституціоналізовано і закладено

© Фролов М. О., 2007

\* заступник декана юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук

<sup>1</sup> Нижник Н. Р., Ситник Г. П., Білоус В. Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку). — Ірпінь, 2000; Данільян О. Г., Дзьобань О. П., Панов О. П. Національна безпека України: сутність, структура та напрямки реалізації. — Х.: Фоліо, 2002; Ситник Г. П., Олуйко В. М. Організаційно-правові засади забезпечення національної безпеки України: Навч. посібник. — Хмельницький: Вид-во ХУУП, 2005. — 234 с.



Конституцією України у підвалини державного устрою та суспільного ладу. Правове регулювання забезпечення національної безпеки містяться наразі як на рівні механізму конституційного регулювання, так і законодавчого. Цією категорією оперують найважливіші закони України, які визначають основи державної політики у різних сферах суспільного буття. Вже з цих позицій, з точки зору техніки нормотворчості “національна безпека” є правовою категорією, а норми, що регламентують засади її забезпечення об’єднані у спільну правову сім’ю як на рівні спільності мети та завдань, так і механізму її забезпечення. Але не тільки і не стільки факт численного вживання у законодавстві дефініції “національна безпека” дозволяє виокремлювати у цьому понятті юридичний субстрат. Сама природа даної категорії по своїй сутності є юридичною і саме право, українська правнича наука має відповідати на нагальні потреби забезпечення національної безпеки, виробити методологію її забезпечення, обґрунтувати юридичний механізм реалізації, виробити систему заходів, що спрямовані на її удосконалення. Шукати визначення національної безпеки поза межами права видається не тільки марним, але й хибним. Саме право у арсеналі своїх прийомів опанування соціальною дійсністю володіє унікальним інструментарієм пізнання — теорією правовідносин. Поза межами правовідносин забезпечення національної безпеки не мислиться. Саме у правовідносинах категорія національної безпеки набуває конкретики, динаміки, змістовності. Держава, як суб’єкт який відповідно до Конституції України<sup>2</sup> бере на себе обов’язок забезпечення національної безпеки, безпеки кожного окремого громадянина, має лише один єдиний інструмент рішучого впливу на волю, свідомість та поведінку особи — право, правовий припис. Ідеологія, мораль, соціальна пропаганда національної безпеки лише у тій мірі можуть впливати на поведінку, у якій вони уособлені у правову форму. Забезпечуючи національну безпеку держава видає відповідні приписи, що спрямовані на досягнення мети та завдань національної безпеки. Такі приписи завжди уособлюються правовою формою. Тобто виникає особливе коло правовідносин, які носять міжгалузевий, комплексний, інтеграційний характер — право національної безпеки. У юридичному аспекті гарантування національної безпеки, тобто стану соціальної і правової захищеності — безпосередній обов’язок держави, здійснюваний шляхом встановлення системи засобів забезпечення, регламентування відповідних прав на безпеку у тій чи іншій сфері, регулювання відповідних суспільних правовідносин, визначення суб’єктивних можливостей особи у цій сфері та способів і методик юридичного захисту, встановлення меж та видів відповідальності різних суб’єктів, у тому числі і держави. Отже, обов’язковою ознакою сучасного розуміння національної безпеки є її регламентування і регулювання у відповідних правових приписах чинного законодавства.

Ідеї розгляду національної безпеки крізь призму правовідносин, з точки зору юридичної методології, є не тільки єдиним вірним шляхом опанування цією категорією, але й дозволяють згармонізувати теорію національної безпеки, інтегрувати дану категорію у систему юридичних понять і явищ, визначити її місце у правовій системі. Правова система держави, як відомо ще з римських часів, ґрунтується на діалектичному поєднанні публічного та приватного права, відмінність між якими полягає у площині інтересів, на регулювання та захист яких ці сегменти права спрямовані. При цьому абсолютно не вірним є штучне протиставлення публічних інтересів та приватних. Загальний публічний інтерес існує як узагальнена сума інтересів персоніфікованих індивідів. З цієї позиції можна стверджувати, що все право спрямоване на охорону інтересів окремих осіб,

<sup>2</sup> Конституція України від 28.06.1996 р. // ВВР. — 1996. — № 30. — Ст. 141.



тобто приватних інтересів. З іншого боку, правова охорона надається лише тим інтересам окремих осіб, які мають більш-менш загальне значення<sup>3</sup>. Безпека кожного окремого громадянина становитиме сумарне вираження національної безпеки держави, з іншого боку — мета забезпечення національної безпеки полягає у створенні належних передумов для реалізації приватних можливостей на базі охорони публічних інтересів. Об'єктивована у праві воля є ніщо інше, як виразник інтересів: інтереси, які трансформовані в усвідомленні суспільних потреб, дозволяють формувати мету права та засоби її досягнення, інтерес виступає правоутворюючим та правореалізуючим чинником, а суспільний, публічний інтерес стає метою діяльності держави і через правове опосередкування закладений у підґрунтя юридичних мотивів. Будучи об'єктивованим правом, публічний інтерес визначає зміст та спрямованість правових норм та їх загальнообов'язковий характер. Отже, зміст права складають базові життєзабезпечувальні, вітальні інтереси, серед яких чільне місце займають усвідомлені потреби безпеки та захищеності.

Прагнення безпеки інстинктивно закладено у підсвідомість людини, а в цілому і будь-якої форми життя, адже усе живе прагне унебезпечити своє існування різноманітними шляхами — через продовження роду, через пристосування до середовища існування або перетворення цього навколишнього середовища у відповідність до потреб найбільш оптимального існування. Ідея того, що фізіологічні потреби безпеки і захищеності відносяться до базових первинних потреб, на ґрунті яких базуються решта усіх інтересів, — соціальних, самовираження, поваги, підкріплена розробками у галузі гуманістичної психології<sup>4</sup>. Тому безперечно, що безпека може розглядатись у якості квінтесенції людського існування і з цих позицій може закладатись у якості визначального чинника соціалізації людства. Саме прагнення вбезпечити власне існування підштовхувало первісні людські утворення до об'єднання у роди, а згодом і племена, і згодом призвело до створення такого унікального інституту міжособистісного компромісу та співжиття, як держава. Потреби у харчовій безпеці, безпеці від природно-стихійних явищ, захисту від агресії конкуруючих людських утворень підштовхували людей до соціалізації, а сумісне співжиття вимагало вироблення певних правил поведінки, на яких регламентувалася сумісна життєдіяльність, що в процесі ускладнення та диференціації суспільних зв'язків згодом призвело до появи права. Таким чином, гіпотетично можна припустити, що безпека і форми її вираження — особиста безпека, суспільна безпека стали правоутворюючим чинником. Оскільки право регламентує найбільш суттєві та важливі сторони життя людини, то з огляду на висунуту концепцію можна стверджувати, що майже кожна галузь права (чи то приватного чи то публічного спрямування) у той чи інший спосіб із відповідним їй інструментарієм спрямована на забезпечення різноманітних сторін безпеки людини — економічної, екологічної, військової, харчової, політичної (відповідно — цивільне, екологічне, конституційне, адміністративне, фінансове, господарське право). Доктрина майже усіх галузевих досліджень у тій чи іншій мірі торкається вчення про безпеку. Це і техніка безпеки у трудовому праві, природно-техногенна безпека в екологічному праві, державна безпека у конституційному праві, дослідження злочинів проти безпеки у кримінальному праві, економічна безпека у фінансовому праві тощо. Напевне, що і відмінність між приватним та публічним правом, який так намагалися віднайти юристи (Ульпіан, К. ф. Савіньї, Р. ф. Ієринг, М. М. Коркунов, Д. І. Мейєр, К. Д. Кавелін, П. П. Цитович та інші), доцільно віднайти саме у діалектиці національної безпеки та приватноправової автономії.

<sup>3</sup> Див. Тихомиров Ю. А. Публичное право. — М.: БЕК, 1995. — С. 3

<sup>4</sup> Маслоу Абрахам. Мотивация и личность — М., 1997.



Національна безпека та права людини є категоріями, що знаходяться у діалектичному зв'язку, і як парні діалектичні категорії знаходяться у єдності та протилежності. З одного боку, права людини можуть обмежуватись, виходячи з вимог національної безпеки та публічного інтересу, з іншого боку, національна безпека спрямована на встановлення режиму належної, ефективної реалізації суб'єктивних прав кожного окремого громадянина. Тому ні в якій мірі не допустима абсолютизація якогось з елементів такого діалектичного зв'язку, що неминуче призводить до нівелювання чи то публічного, чи то приватного у праві. За радянської доби абсолютизувався елемент публічного у праві, стверджувалось, виходячи з ленінської вказівки що "ми нічого "приватного" не визнаємо", заперечувався сам поділ права на приватне та публічне<sup>5</sup>, що визнавалось буржуазним. Проте чи було подібне "одержавлення" природи права, його адміністрування, державницька монополізація перекосом у бік національної безпеки? Вочевидь, що ні. Узурпація влади та монополізація впливу на правосвідомість та правосприйняття ще не означає безпеки нації, цілковитого задоволення публічних інтересів за рахунок приватноправової автономії, якими б це гаслами не покривалося. Навряд чи можна погодитись з думкою Ю. А. Тихомирова, що через марксистське вчення публічне право у ХХ ст. зазнало тріумфу, оскільки "забарвило" усю систему права "державними барвами" і його елементи домінували в усіх галузях права<sup>6</sup>. Викривлене розуміння публічності у праві, зведення його до державної монополізації було не "тріумфом", а трагедією публічного права, оскільки призвело до зворотної реакції у наукових дослідженнях новітнього періоду — повного нехтування, заперечення публічного права, ототожнення публічного права з проявами тоталітарності та авторитарності, надмірної абсолютизації приватного права. Зрештою, це призвело до змішування правосуб'єктності народу, нації та держави, підміну суб'єктного складу у багатьох правовідносинах (зокрема, це досить рельєфно віддзеркалилось у земельному праві, щодо права власності українського народу на землю, яке ототожнюється з державною формою власності та територією, як ознакою державного суверенітету). Ототожнення публічного права з державницьким позитивізмом призвело до абсолютизації приватного у праві; на думку деяких відомих дослідників тільки приватне право є виразником особливого правового устрою, що ґрунтується на свободі людини, і відповідних висновках про необхідність відмови від домінування публічно-правових інститутів, а Цивільний кодекс може підмінити собою Конституцію громадянського суспільства<sup>7</sup>! Хоча при цьому у захопленні "боротьбою" із публічним правом якимось забулося, що сам термін "громадянство" характеризує зв'язок певної особи із державою, а отже є класичним інститутом публічного права.

Думається, що "реабілітація" публічного права можлива лише шляхом ґрунтовного дослідження, спрямованого на диференціацію публічного та одержавленого; об'єктивного безпристрасного виокремлення правосуб'єктності нації та держави. А це можливо лише на ґрунті концепції національної безпеки. Саме національна безпека є парадигмою осмислення усіх публічно-правових явищ, дозволяє виокремити субстрат публічності у праві<sup>8</sup>, зіставити його з автономними правами людини. В ідеологізованій теорії права тоталітарного суспільства мова і не могла йти про національну безпеку, адже правосуб'єктність нації розчинялася

<sup>5</sup> Стучка П. И. Революционная роль советского права: Хрестоматия-пособие для курса «Введение в советское право» 3-е изд. — М.: Советское законодательство, 1934. — С. 111.

<sup>6</sup> Тихомиров Ю. А. Публичное право. — М.: БЕК, 1995. — С. 19-20.

<sup>7</sup> Алексеев С. Не просто право — частное право // Известия. — 1991. — 19 октября.

<sup>8</sup> Тим паче що і семантично ці поняття знаходяться у одному логічному ряду: лат. *Publicus* — суспільний, народний, лат. *Natio* — народ.



у правосуб'єктності держави, держава оголошувалась єдиним носієм публічності, і будь-яке посягання на таку державну монополію жорстко переслідувалось. І тільки самоусвідомлення нації, народу у якості верховного носія влади і права дозволяє вести мову про національну безпеку, у тому числі і безпеку від узурпації верховної влади державою. Держава наділена владою народом і зобов'язана служити народові, забезпечуючи його національну безпеку. Для цього народ делегує державі певні владні повноваження щодо обмеження приватних прав окремих індивідів у виключних, надзвичайних ситуаціях загроз для нації (коли необмежена реалізація суб'єктивного права може призводити порушення балансу інтересів у суспільстві і увійти в конкуренцію із правами інших осіб) та різноманітних загрозливих дивіацій.

Саме на нерозривності зв'язку між національною безпекою та правами людини, і їх об'єктивацією у формі публічного та приватного права доцільно будувати навчальний процес підготовки майбутнього правника. Такий підхід дозволяє творчо опановувати складними юридичними категоріями, логічно, послідовно гармонійно вибудувати навчальний план, сформувані виважені правові погляди та уявлення студентства у різних сферах правозастосування з позицій прогресивного світогляду, набути суб'єктам навчального процесу навичок вирішення складних юридичних колізій на макро- і мікрорівнях за допомогою державно-правових засобів.

Звичайно, що наразі вища юридична школа України не у повній мірі готова відтворити такі прогресивні ідеї у навчальному процесі. На перешкоді цьому стоїть низка як суб'єктивних, так і об'єктивних чинників: це і відсутність належно розробленої методики і методології викладання, брак достатньої кількості фундаментальних наукових розробок з проблематики національної безпеки, нестача навчальних посібників та підручників для студентів юридичних факультетів, викладачів, які спеціалізуються на викладанні дисциплін національної безпеки. В той же час спостерігається тенденція розвитку поживлення та актуалізації галузевих досліджень проблем безпеки — харчової, інформаційної, економічної. Найфундаментальніші розробки у цій частині здійснені на ґрунті Київської наукової школи права екологічної безпеки, які можуть претендувати на роль методологічного підґрунтя, на тлі якого можуть бути екстрапольовані прогресивні ідеї екологічної безпеки у загальну теорію права національної безпеки дедуктивним шляхом від конкретного до загального<sup>9</sup>.

З огляду на наведене, вбачається за доцільне сформувані навчальну програму з права національної безпеки наступним чином:

### ***Загальна частина***

#### **Тема 1. Наукові засади формування системи національної безпеки.**

1. Загрози та ризики як об'єктивні умови формування системи безпеки.
2. Генеза наукових уявлень про безпеку.
3. Теорія безпеки як світоглядне підґрунтя формування системи правового забезпечення безпеки.
4. Національна безпека у системі теорії безпеки.

#### **Тема 2. Право національної безпеки як метагалузь права і законодавства.**

1. Право як інструмент забезпечення національної безпеки.
2. Передумови формування права національної безпеки.
3. Предмет права національної безпеки. Особливості правовідносин у галузі забезпечення національної безпеки.
4. Об'єкти права національної безпеки.
5. Джерела права національної безпеки. Інтегровані та диференційовані джерела.

<sup>9</sup> Див. *Андрейцев В. І.* Право екологічної безпеки. — К.: Знання-Прес, 2002.



6. Механізм формування права національної безпеки. Державна політика України у галузі національної безпеки.
7. Принципи права національної безпеки. Галузеві та міжгалузеві принципи.
8. Юридична природа національної безпеки. Поняття права національної безпеки.
9. Місце права національної безпеки у правовій системі публічного та приватного права.
10. Система права національної безпеки як галузі права і законодавства, науки та навчальної дисципліни.

**Тема 3. Суб'єкти права національної безпеки.**

1. Поняття та види суб'єктів права національної безпеки.
2. Держава як суб'єкт права національної безпеки. Особливості правосуб'єктності держави у галузі забезпечення національної безпеки.
3. Нація як особливий суб'єкт права національної безпеки.
4. Громадяни як суб'єкти права національної безпеки. Права та обов'язки громадян у галузі забезпечення національної безпеки та форми їх реалізації. Гарантії реалізації прав громадян на безпеку.

**Тема 4. Управління у галузі забезпечення національної безпеки.**

1. Тектологічні засади управління у галузі забезпечення національної безпеки.
2. Організаційно-інституційне забезпечення управління у галузі національної безпеки:
  - а) громадське і самоврядне управління у галузі національної безпеки;
  - б) державне управління у галузі забезпечення національної безпеки:
    - надвідомчі органи управління у галузі національної безпеки (ВРУ, Президент, України, КМУ, РНБО);
    - спеціалізовані функціональні органи забезпечення національної безпеки.
3. Функціональне забезпечення управління у галузі забезпечення національної безпеки:
  - планування і прогнозування у галузі національної безпеки;
  - інформаційне забезпечення;
  - контроль;
  - розподіл і перерозподіл матеріальних ресурсів;
  - пропаганда;
  - організація освіти та виховання у галузі національної безпеки.

**Тема 5. Економіко-правовий механізм забезпечення національної безпеки.**

1. Поняття і склад економіко-правового механізму у галузі забезпечення національної безпеки.
2. Державна бюджетна політика у галузі забезпечення національної безпеки.
3. Система фінансування окремих напрямів забезпечення національної безпеки.

**Тема 6. Юридична відповідальність у системі права національної безпеки.**

1. Юридична відповідальність як форма реалізації права національної безпеки.
2. Охоронні правовідносини у системі права національної безпеки.
3. Форми відповідальності у галузі національної безпеки:
  - позитивна;



– ретроспективна.

4. Види відповідальності за правопорушення у галузі національної безпеки.

#### *Особлива частина*

#### **Тема 7 (1). Правові засади забезпечення національної політичної безпеки.**

1. Поняття та юридичне значення національної політичної безпеки. Політична безпека як складова національної безпеки України.

2. Юридичний механізм забезпечення національної політичної безпеки:  
а) нормативне регулювання забезпечення національної політичної безпеки;  
б) організаційно-функціональна структура управління у галузі забезпечення національної політичної безпеки.

3. Основні напрями забезпечення національної політичної безпеки.

**Тема 8 (2). Правові засади забезпечення національної військово-оборонної безпеки.**

1. Поняття та юридичне значення національної військово-оборонної безпеки. Військово-оборонна безпека як складова національної безпеки України.

2. Юридичний механізм забезпечення національної військово-оборонної безпеки:

а) нормативне регулювання забезпечення національної військово-оборонної безпеки;

б) організаційно-функціональна структура управління у галузі забезпечення національної військово-оборонної безпеки;

3. Основні напрями забезпечення національної військово-оборонної безпеки.

#### **Тема 9 (3) Правові засади забезпечення національної політичної безпеки.**

1. Поняття та юридичне значення національної політичної безпеки. Політична безпека як складова національної безпеки України.

2. Юридичний механізм забезпечення національної політичної безпеки:  
а) нормативне регулювання забезпечення національної політичної безпеки;  
б) організаційно-функціональна структура управління у галузі забезпечення національної політичної безпеки.

3. Основні напрями забезпечення національної політичної безпеки.

**Тема 10 (4). Правові засади забезпечення національної економічної безпеки.**

1. Поняття та юридичне значення національної економічної безпеки. Економічна безпека як складова національної безпеки України.

2. Юридичний механізм забезпечення національної економічної безпеки:  
а) нормативне регулювання забезпечення національної економічної безпеки;  
б) організаційно-функціональна структура управління у галузі забезпечення національної економічної безпеки.

3. Основні напрями забезпечення національної економічної безпеки.

#### **Тема 11 (5). Правові засади забезпечення національної екологічної безпеки.**

1. Поняття та юридичне значення національної екологічної безпеки. Екологічна безпека як складова національної безпеки України.

2. Юридичний механізм забезпечення національної екологічної безпеки:  
а) нормативне регулювання забезпечення національної екологічної безпеки;  
б) організаційно-функціональна структура управління у галузі забезпечення національної екологічної безпеки.

3. Основні напрями забезпечення національної екологічної безпеки.



**Тема 12 (6). Правові засади забезпечення національної інформаційної безпеки.**

1. Поняття та юридичне значення національної інформаційної безпеки. Інформаційна безпека як складова національної безпеки України.

2. Юридичний механізм забезпечення національної інформаційної безпеки:

а) нормативне регулювання забезпечення національної інформаційної безпеки;

б) організаційно-функціональна структура управління у галузі забезпечення національної інформаційної безпеки.

3. Основні напрями забезпечення національної інформаційної безпеки.

**Тема 13 (7). Правові засади забезпечення національної науково-технічної безпеки.**

1. Поняття та юридичне значення національної науково-технічної безпеки. Науково-технічна безпека, як складова національної безпеки України.

2. Юридичний механізм забезпечення національної науково-технічної безпеки:

а) нормативне регулювання забезпечення національної науково-технічної безпеки;

б) організаційно-функціональна структура управління у галузі забезпечення національної науково-технічної безпеки.

3. Основні напрями забезпечення національної науково-технічної безпеки.

**Тема 14 (8) Правові засади забезпечення національної безпеки в окремих сферах.**

1. Правове забезпечення національної демографічної безпеки.

2. Правове забезпечення національної продовольчої безпеки.

3. Правове забезпечення національної етнонаціональної безпеки та релігійної толерантності.

4. Правове забезпечення національної правової безпеки.

*Спеціальна частина*

**Тема 15 (1) Міжнародно-правова система забезпечення глобальної безпеки.**

1. Акти міжнародного співробітництва у галузі забезпечення глобальної безпеки.

2. Організаційно-інституційне забезпечення глобальної міжнародної безпеки.

**Тема 16 (2) Європейська система забезпечення безпеки.**

1. Акти міжнародного співробітництва у галузі забезпечення європейської системи безпеки.

2. Організаційно-інституційне забезпечення європейської системи безпеки.

**Тема 17 (3) Система безпеки у рамках СНД.**

1. Акти міжнародного співробітництва у галузі забезпечення системи безпеки у СНД.

2. Організаційно-інституційне забезпечення системи безпеки у СНД.

**Тема 18 (4) Забезпечення національної безпеки у зарубіжних країнах.**

1. Правове забезпечення національної безпеки США.

2. Правове забезпечення національної безпеки Російської Федерації.